

“Formue og Skjønhed søge de førend Forstand og Dyd”

- en trolovelsessag fra 1809
af Viggo Larsen, seminarielektor, cand.mag.

Søndag den 9. juli 1809 hen på eftermiddagen fandt der en lidt speciel sammenkomst sted i præstegården i Søften. Det drejede sig om to unge Tinning-folk, nemlig gårdfæster [Rasmus Mikkelsen \(1715\)](#) og så datteren fra nabogården, Helle Nielsdatter, der sammen med nogle mandlige slægtninge og venner var indkaldt af sognepræsten Ole Ankersen Secher for at få løst et bestemt problem: Rasmus og Helle havde få uger tidligere holdt trolovelsesgilde, og umiddelbart efter var de flyttet sammen, men hurtigt viste det sig, at de to ikke passede sammen.

Mødet i præstegården blev både langvarigt og bevæget. På et vist tidspunkt syntes der at have været opræk til et voldeligt opgør mellem Rasmus Mikkelsen og pigens brødre, men sammenstødet forblev dog på det verbale plan, idet man nøjedes med en “Disput, der var broderet med Uartigheder og Opkog af gammelt Nag”, som præsten skrev bagefter.

Kærnen i sagen var, at de to unge efter skik og brug havde trolovet sig, og dermed var de efter den gængse opfattelse bundet til hinanden. Trolovelsen var en middelalderlig institution, der opretholdtes efter Reformationen. Ifølge Frederik 2's ordinans af 19. juni 1582 foregik ægteskabsindgåelse ved, at parterne offentligt erklærede at ville være ægtefæller. Derefter holdtes normalt et ja-gilde, og så flyttede de pågældende sammen. Den ægteskabsstiftende handling var trolovelsen, hvorimod den kirkelige velsignelse ikke var nogen betingelse for ægteskabets indgåelse. Frem gennem 1600- og 1700- tallet betonedede myndig- hederne dog mere og mere vielsen som det centrale og ved en forordning af 4. Januar 1799 afskaffedes trolovelsen.

En århundredgammel sædvane kan imidlertid ikke afskaffes blot ved en lov, selvom man fra centralt hold havde søgt at underminere den gennem de forudgående mange år. Den gamle opfattelse, at parrets aftale betød det begyndte ægteskab, hvorefter de trolovede flyttede sammen uden at afvente vielsen, levede videre til langt ind i 1800 tallet.

I Tinning opfattedes Rasmus' og Helles trolovelse i forsommeren 1809 som ægteskabsindgåelse, selvom man nok havde på fornemmelsen, at myndighederne så lidt anderledes på det. Men havde Rasmus og Helle holdt af hinanden og sammen fået hverdagen til at fungere, så var der aldrig blevet en sag ud af det. Forholdet mellem de to gik imidlertid i hårdknude, og en løsning blev vanskelig. En gård uden en kone til at varetage husholdningen med mere var kun en halv gård, så naturligt nok kiggede Rasmus Mikkelsen sig om efter en kone, da han havde overtaget en fæstegård i Tinning under Frijsenborg. Han behøvede ikke at se langt, for på nabogården sad en enke med en giftemoden datter. Så Helle Nielsdatter og Rasmus Mikkelsen “drak deres Ja-Gilde i Familiens og nærmeste Venners Overværelse, og inden 2 Dage derefter flyttede hun ind til sin Fæstemand”. Imidlertid, næppe var 14 dage gået, før Helle begyndte at opføre sig mærkeligt: “Hun ligger bestandig i Sengen og vil ej staa op til sin Gjerning - hun taler ikke et Ord til nogen, ogsaa svarer hun aldrig paa noget Spørgsmaal”. Rasmus håbede selvfølgelig på, at hendes usædvanlige opførsel var forbigående. Men da det trak ud, så han ikke anden udvej end at opsøge Ole Ankersen Secher, præst i Søften-Foidby sogne 1798-1820 for at forelægge ham sagen og få et råd. Sognepræsterne var på det tidspunkt såvel gejstlige som verdslige embedsmænd og lokal-samfundenes ubestridte ledere.

Ved den første samtale mellem sognepræsten og Rasmus Mikkelsen fik sidstnævnte at vide, at parrets samrørelse var “usømmelig” og efter gældende lovgivning at betragte som lejermål, dvs, samleje uden for ægteskabet, hvilket var ulovligt. Øvrigt gik præstens råd ud på, at hvis Rasmus så sig “med Grund bunden til en Ulykke, og hun ej blev bedre, at han da forenedes med hende om at hæve deres Forlovelse”. Det råd var Rasmus Mikkelsen veltilfreds med, men pigens familie var mere tøvende overfor præstens forslag. Så efter en ugestid blev sognepræsten påny opsøgt af Rasmus ledsaget af en af brudens brødre. I fællesskab bad de præsten om at tale med de to

unge for at "bringe Sagen til Endelighed mellem dem, saa de enten kunne vies eller separeres". Det var en nærliggende opgave for præsten at være ægteskabsmægler, så han indkaldte til et møde i præstegården søndag den 9. juli 1809 kl. 16.

Samtidig begyndte han i al stilhed at indhente oplysninger om de to unge for at være vel rustet til den forestående samtale. For præsten tegnede der sig hurtigt et billede af en pige, der havde fortrudt sammenflytningen og derfor forsøgte at gøre sin fæstemand ked af hende. Men da det så var ved at lykkes, så fortrød hun også dette og ville ikke forlade ham "meesten for Skams Skyld". Iøvrigt havde Secher selv konfirmeret Helle i 1802, om end uden større begejstring - i kirkebogen skrev han da, at "efter 2 Aars Forberedelse sejrede dog Religionens Lærdomme over hendes medfødte og indgroede Ligeegyldighed for at lære noget". Og endvidere tegnede der sig for præsten et billede af en ung mand, der forsøgte at bære over med den foregivne mutte pige, men til sidst tabte tålmodigheden og overfor hende lod "slippe nogle Ytringer, der ikke smage af Sukker".

Mødet i præstens kontor den søndag eftermiddag blev som nævnt både langvarigt og stormfuldt. De tilstedeværende var det unge par, to af pigens brødre, en svoger til den unge mand samt 3 naboer eller venner - alle mænd.

Sognepræsten indledte sammenkomsten med at udsperge den unge pige for at få hende til at forklare sin opførsel overfor sin trolovede. Hun benægtede, at hun var syg. Og spørgsmålet, om hun var tilfreds med sin stilling, besvarede hun med et "vreedagtigt Ja!", mens en forespørgsel over eventuelle klager over Rasmus fremkaldte "et sagte Nej".

Til sidst, efter mange spørgsmål fra præstens side, sagde hun, at hun i begyndelsen af deres samliv "ikke var frisk, men nu er jeg i god Stand". Det benægtede Rasmus - hun ville jo hverken spise eller drikke eller tale med nogen. Nu begyndte Helles brødre at blande sig i samtalen. Efterhånden råbtes der højere og højere, og forskellige uspecificerede beskyldninger fløj gennem luften, indtil pastor Secher slog i bordet og påbød tavshed.

Sognepræsten spurgte nu direkte Rasmus, om han ville skilles fra Helle, hvilket han bejaede. Men inden pigen kunne besvare det samme spørgsmål, råbte hendes brødre, at Helle gerne ville blive hos Rasmus. Igen måtte præsten dæmpe gemytterne. Et nyt spørgsmål fra præstens side, om hun elskede Rasmus mere end nogen anden, besvarede hun ikke. Endelig konkluderede Ole Arikersen Secher, at "Ville I lyde mit Raad, saa slutter ingen Forbindelse, men hæver den, der er begyndt. Dertil svarede alle tilstedeværende: ja, det er rettest".

Efter alt at dømme havde diskussionen indtil dette punkt kun været et forspil til det, der fulgte. Pigens brødre stillede nemlig nu det spørgsmål: Hvad skal Helle have for tabt ære efter kun få ugers samliv med Rasmus? Det spørgsmål ville sognepræsten ikke indlade sig på, men "nu begyndte et reent Marked om Pigen, brødrene forlangte 100 Rigs-daler for Laanet af deres Syster" og 100 rigsdaler yderligere, hvis det viste sig, at hun var blevet gravid.

En ny voldsom diskussion blussede op, og brødrene truede med at forelægge sagen for domstolene. I den situation stillede Rasmus Mikkelsens svoger, [Jens Mogensen \(78\)](#), der var sognefoged i Vitten, et spørgsmål til præsten: "Hvad siger Kongens Lov? Kan hun tilkomme noget?". Præsten svarede, at loven kun gav hende krav på hjælp til et eventuelt barns underhold. Derfor gik præstens råd ud på, at Rasmus Mikkelsen skulle love at give 10 rigsdaler årligt i 10 år til et eventuelt barns opdragelse, og ellers intet. Det gik Rasmus straks ind på, men Helles to brødre ville også have "Gotgiørelse for havde Ulejlighed og Tilsætning ved Ja-Ord" på ialt 30 rigsdaler. Det må til den pris have været et rimeligt godt trolovelsesgilde med hensyn til mad og drikke. Efter ny diskussion accepterede Rasmus Mikkelsen at betale 30 rigsdaler "for at slippe ud af heele Sagen".

Alt i alt kom den mislykkede trolovelse altså til at koste Rasmus Mikkelsen 30 rigsdaler samt sikkert megen ærgrelse. Tilsyneladende blev det derved - ifølge kirkebogen ses Helle i hvert fald ikke at have født et barn i 1810. En entydig forklaring på hendes optræden fremgår ikke af kildematerialet - om hun måske var syg, eller om der blot var tale om gemytternes uoverensstemmelse, eller noget helt tredje.

Også sognepræsten havde sagen kostet møje og besvær. Men da han den 10. juli 1809 indførte i embedsprotokollen forløbet af gårsdagens ophidsede møde, var det ikke den megen umage med at mægle og få parterne forlig, som han i sine bemærkninger til sagen hæftede sig ved, men derimod

den efter hans mening tydeligt bund-materialistiske holdning til ægteskabet, som han havde været vidne til.

Med en grov generalisering skrev Secher i embedsbogen, at "Bønder i Almindelighed gøre sig kun liden Umage for at vælge en Ægtemage ... Formue og Skjønhed søge de førend Forstand og Dyd - og som en uvæsentlig Sag anseer de det at kjende den, de ville ægte". Derfor lever de tit som hund og kat, men "de separeres saare ugierne og saare sjældent, fordi de derved forudsee en Svækkelse i deres Formue" ved at skulle yde et eventuelt børne- og hustrubidrag. Da Helle og Rasmus forlod præstegården efter at have accepteret separationen, iagttog Secher dem nøje, og han forsikrede i sit notat i embedsbogen, at "mangen opblæst Hestehandler gjør større Højtid ved at sælge en halt Hoppe end Kiæresterne her ved at skilles ad" og præsten var overbevist om, at Rasmus Mikkelsen straks dagen efter var i fuld gang med at finde sig en anden kone.

Det fik han ret i den 11. november 1809 indgik Rasmus ægteskab med skovfoged [Jens Christensens\(4367\)](#) datter fra Vitten, [Anne Jensdatter\(4366\)](#).

For den unge sognepræst var et ægteskab primært baseret på forelskelse og kærlighed, påvirket som han var af romantikkens syn på forholdet mellem kønnene. For bønderne drejede det sig derimod ifølge Secher først og fremmest om at få en nødvendig medhjælper til bedriften og eventuelt få et kapitaltilskud i form af en medgift.

Vi kender kun denne trolovelsessag gennem Secher, og han havde klare syn- og antipatier overfor parterne, men der er ingen tvivl om, at hans bemærkninger i embedsprotokollen antyder en voksende uoverensstemmelse mellem en ældre og en nyere opfattelse af ægteskabet og forudsætningerne for dets indgåelse. Samtidig repræsenterer denne sag fra Tinning også et sammenstød mellem landsbysamfundets gamle hævdvundne skikke, og så centralmagtens stigende ønske om bedre at kunne kontrollere befolkningen - modsætningen mellem indgåelse af ægteskab ved blot at sige ja til hinanden i landsbyfællernes påhør ved et trolovelsesgilde, og så en lovfæstet kirkelig vielse med sognepræstens medvirken og en forudgående lysning.

Således afspejler Rasmus og Helles mislykkede trolovelse i 1809 såvel idésammenstødet mellem rationalismen og romantikken, som også de politiske modsætninger mellem centralmagt og lokalsamfund. Og således udgør sagen en lille brik i dansk rigshistorie og dansk lokalhistorie i begyndelsen af 1800-tallet.

Kilder:

Embedsbog for Søften-Foldby pastorat 1807 - ca. 1870.

Kirkebogen for Søften-Folby sogne 1790 - 1813.

Folketælling Foldby sogn 1801 og 1834.